

De Nederlandse koopvaardij en de hulpfondsen Zeemanspot en Nationaal Steunfonds tijdens WOII

Achtergrondinformatie over de hulpfondsen tijdens de Tweede Wereldoorlog

Inhoud

De Nederlandse koopvaardij en de hulpfondsen tijdens WOII

	Pag.
Inleiding	3
De Nederlandse koopvaardij tijdens WOII en acties in geallieerd verband	4
De Duitse inval en de bezetting	4
Het leven in het vaderland	7
Politieke ontwikkelingen en begin van het Verzet	8
Scheepsbemanningen en hun thuisfront	8
Steun aan gezinnen van zeelieden in bezet Nederland	9
De hulpcomités- en -fondsen	9
Ondersteuning en financiering van de Spoorwegstaking	14
Financiering, financieringsproblemen en -oplossingen	15
De dragende krachten van de steunfondsen	19
Omvang steun en afwikkeling	20
Het Hulpfonds De Zeemanspot na de oorlog	20
Het Hielders Historische Reddingboten Collectief en de motorreddingboot 'De Zeemanspot'	21
Herdenkingen	21
Samenwerking Stichtingen	23
Voorstel voor gedenkteken en het netwerk van herdenkingen d.m.v. QR-communicatienetwerk	24
Bestuur Stichting Gedenkteken Zeemanspot en Nationaal Steunfonds	27
Comité van Aanbeveling	27

Inleiding

Over de Tweede Wereldoorlog zijn in de jaren na die dramatische gebeurtenis veel belangrijke boeken en publicaties verschenen en zijn meerdere film- en TV-documentaires gemaakt. En er worden jaarlijks nog herdenkingen gehouden.

Dat is goed, omdat de generaties van na die oorlog er recht op hebben daarover geïnformeerd te worden, opdat zij zich daardoor bewust kunnen worden van de effecten van die oorlog op de wereldbevolking en wij, sinds 5 mei 1945 (in ons land) al 75 jaar in vrede mogen leven.

Toch vergeten wij snel. Sommige drama's en heldenverhalen blijven ons bij, omdat ze werden verfilmd of uitvergroot. Andere blijven onder de radar of zijn alleen bekend in kleine kring. Dat laatste betreft ook de rol van De Zeemanspot en het Nationaal Steunfonds bij de financiering van het verzet. Zo weet de Zeemanspot in de oorlogsjaren een bedrag van 5,2 miljoen gulden op te halen en daarmee 18.000 gezinnen van opvarenden die in geallieerde dienst actief zijn, financieel te ondersteunen. Het Nationaal Steunfonds (NSF) slaagt erin om in de oorlogsjaren een bedrag van 120 miljoen gulden bijeen te krijgen en daarmee het verzet en de onderduik van 150.000 mensen te financieren.

Sinds 2013 spant het Helden Historische Reddingboten Collectief (HHRC), waarvan de Stichting Instandhouding Motorreddingboot De Zeemanspot en de Stichting Instandhouding Motorreddingboot Dorus Rijkers deel uitmaken, zich in om het 'verhaal' over onze koopvaardij en Marine tijdens WOII, uit te dragen. De hulp aan families van de zeevarenden, die als gevolg van de oorlog buitengaats verbleven in de strijd tegen de AS-mogendheden Duitsland, Italië en Japan, staat daarbij centraal.

Bij de organisatie van de herdenkingen rond dit thema, die door het Helden Historische Reddingboten Collectief werden gehouden in 2019 en 2021, zijn contacten ontstaan met nabestaanden van Abraham Filippo, Walraven en Gijs van Hall, Iman Jacob van den Bosch, Dre Gelderblom en Jacob Buys, 'dragers' en voorvechters van de hulpfondsen de Zeemanspot en het Nationaal Steunfonds.

Bij die contacten is het idee ontstaan om, ter nagedachtenis aan de tijdens WOII omgekomen bemanningsleden van onze koopvaardij schepen en de omgekomen verzetsmensen, die opkwamen voor de families van de buitengaats verblijvende zeevarenden, een gedenkteken op te richten nabij het Nationale Koopvaardijmonument 'De Boeg' in Rotterdam.

Op 9 augustus 2021 werd daarvoor de Stichting Gedenkteken Zeemanspot en Nationaal Steunfonds opgericht.

De Nederlandse koopvaardij en de hulpfondsen Zeemanspot en Nationaal Steunfonds tijdens WOII

Duitse inval

Op 10 mei 1940 vallen de troepen van nazi-Duitsland ons land binnen. Het Nederlandse leger biedt op verschillende plaatsen hevig weerstand, onder meer bij de Maasbruggen in Rotterdam, de Grebbelinie en de Stelling Kornwerderzand. Ondanks dat, is het Nederlandse leger geen partij voor het oppermachtige Duitse leger. Na het bombardement op Rotterdam van 14 mei, geeft Nederland zich op 15 mei over en volgt de bezetting.

Neutraliteit

In 1939, kort voor de oorlog, neemt Nederland - met een aandeel van 4,3% in de wereldtonnage - de zevende plek in op de ranglijst van koopvaardijnaties. Dat is uitermate gunstig voor ons kleine land, dat op dat moment ook voorop loopt in de modernisering van de koopvaardijvloot. Als de oorlog in Europa uitbreekt, is bijna de helft daarvan gemoderniseerd, terwijl dat wereldwijd nog geen kwart is.

Als op 3 september 1939 Frankrijk en Engeland de oorlog verklaren aan nazi-Duitsland en daarmee de Tweede Wereldoorlog een feit is, is het de koopvaardij die daarvan de eerste klappen opvangt. Tussen 3 september 1939 en 10 mei 1940, in de zogenaamde neutraliteitsperiode, gaan in totaal 21 Nederlandse koopvaardij schepen verloren. De meeste als gevolg van aanvaring met mijnen en torpedering.

De Nederlandse koopvaardij buitengaats op 10 mei 1940

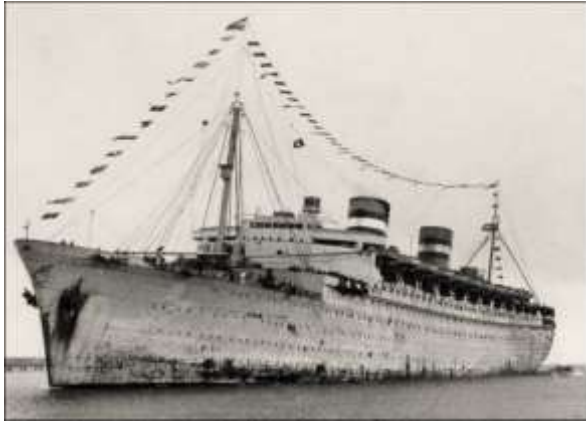
Na de Duitse inval zijn bijna alle Nederlandse schepen die zich buitengaats bevinden, niet teruggekeerd naar het bezette Nederland. De Nederlandse bemanningen willen niet voor de Duitsers, die het land hebben bezet, werken. De opvarenden van de **ca. 800 schepen, met ongeveer 18.000 man bemanning**, varen voortaan in dienst van de geallieerden en de Nederlandse regering in ballingschap. De schepen worden vrijwel onmiddellijk, op diverse manieren op alle fronten ter wereld ingezet.

Vaarplicht

Eind mei 1940 weigeren de opvarenden van 24 koopvaardij schepen die in New York liggen afgemeerd, uit te varen. Zij zijn namelijk van mening dat hun schepen onvoldoende bewapend zijn tegen vijandelijke acties. Reders en gezagvoerders zijn ten einde raad omdat daardoor teveel ervaren zeelieden verloren dreigen te gaan voor de geallieerde zaak. Een situatie die zelfs zodanig uit de hand dreigt te lopen dat de regering in Londen om dit te voorkomen alleen maar een daad kan stellen. En die komt er. Op 6 juni 1940 kondigt de ministerraad de Vaarplicht af waarmee alle Nederlandse koopvaardij schepen vanaf dat moment deel uitmaken van de geallieerde strijdmacht en krijgen de opvarenden van de Nederlandse koopvaardij vanaf dat moment, met één pennenstreek, als burger de status opgelegd van 'civiel frontsoldaat'. De vaarplicht wordt pas opgeheven op 1 maart 1946.

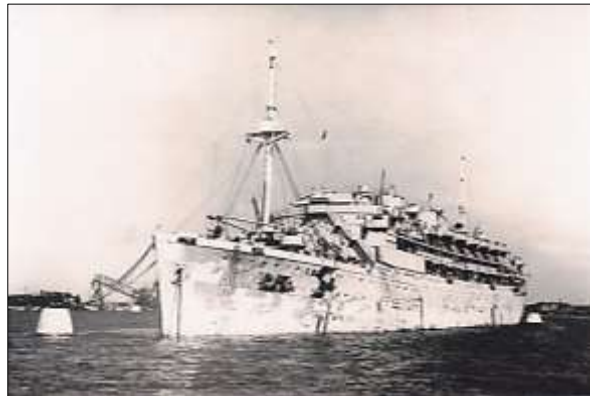
Inzet en waarde van Nederlandse koopvaardijvloot voor de geallieerde strijd

Niet alleen de omvang van de Nederlandse koopvaardijvloot is groot, ook de samenstelling daarvan is zeer functioneel. Nederland beschikt over een aanzienlijk aantal passagiersschepen en een vloot van moderne, goed uitgeruste en snelle vrachtschepen, een belangrijk deel daarvan gebouwd voor de vaart op Nederlands-Indië (met veel kleine havens) en de Verenigde Staten.

Passagiersschepen ingezet...

*s.s. 'Nieuw Amsterdam'
van de Holland Amerika Lijn ingezet als
troepen-transportschip*

*m.s. 'Johan van Oldenbarnevelt'
van de Stoomvaartmaatschappij Nederland
als troepentransportschip.*

*m.s. 'Oranje'
van de Stoomvaartmaatschappij Nederland
als hospitaalschip.*

Inzet uiterst risicovol...

Op 27 april 1941 wordt de 'Slamat' bij de evacuatie van burgers en Britse troepen uit het Griekse Nauplion, door Duitse bommenwerpers tot zinken gebracht. Totaal 983 opvarenden komen daarbij om. Slechts 11 bemanningsleden overleven de ramp.

*s.s. 'Slamat'
van de Koninklijke Rotterdamsche Lloyd.*

m.s. 'Japara' (1937)
van de Koninklijke Rotterdamsche Lloyd.

m.s. 'Tanimbar' (1930)
van de Stoomvaartmaatschappij Nederland.

De vrachtschepen beschikken over uitgebreide laad- en loscapaciteit en gerei voor zware lading. Daardoor zijn deze schepen uitstekend inzetbaar voor havens en losplaatsen zonder havenfaciliteiten.

De 'Tanimbar' wordt, varend in het 'Malta-konvooi WS 19 Z, op 14 juni 1942 door een Italiaanse lucht-torpedo tot zinken gebracht, waarbij 23 opvarenden omkomen.

Acties in geallieerd verband

Een van de eerste acties waarbij de Nederlandse koopvaardij is betrokken is het evacueren van meer dan 300.000 Britse militairen uit Duinkerken (27 mei - 4 juni 1940), die uiteindelijk de kern gaan vormen van het invasieleger in 1944. Engeland is, nu West-Europa is bezet door Duitsland, meer dan voorheen aangewezen op de overzeese - lees Trans-Atlantische verbindingen - vooral met Amerika. Juist in die hachelijke eerste maanden van de oorlog in 1940, komen uit bezette gebieden koopvaardij schepen, met name uit Nederland en Noorwegen bovenaan, de Britse koopvaardij versterken. Een factor van enorme betekenis. Ondanks de heftige aanvallen op de Arctische konvooien weten uiteindelijk 720 koopvaardij schepen, waaronder ook Nederlandse, Moermansk te bereiken. Zij voeren meer dan 4 miljoen ton oorlogsmaterieel aan, waaronder 5.000 tanks, meer dan 7.000 vliegtuigen, enorme hoeveelheden munitie en explosieven, duizenden stuks luchtafweergeschut en machinegeweren, vele duizenden militaire voertuigen en grote hoeveelheden voedsel, chemicaliën, benzine, machines, locomotieven, rails. En zelfs 9 torpedoboten, 4 onderzeeboten en 14 mijnenvegers. Deze Brits-Amerikaanse goederen hebben er in hoge mate aan bijgedragen dat Rusland stand heeft kunnen houden tegen de Duitsers. Ook in de Pacific zijn Nederlandse Koopvaardij schepen actief in de strijd tegen Japan. Zo maakt het m.s. 'Noordam' 20 keer vanuit San Francisco de oversteek over de wijde Stille Oceaan met 50.000 manschappen aan boord naar verschillende fronten.

Konvooien onderweg naar Moermansk

Keerpunt

Midden zomer 1942 bereiken Duitsland, Italië en Japan het hoogtepunt van hun successen en eind dat jaar begint het tij te keren ten gunste van de geallieerden. Dat begint met operatie 'Toorts', de codenaam voor de Brits-Amerikaanse expeditie in Frans Noord-Afrika met als doel de AS-mogendheden daar, voorgoed te verdrijven, wat ook lukt. Daartoe voeren Amerikaanse en Britse troepen in de eerste helft van november 1942 landingen uit op de kusten van Algerije en Marokko.

Bij deze operatie zijn zo'n 240 koopvaardij-schepen van de verschillende nationaliteiten betrokken, waaronder vier grote Nederlandse passagiersschepen die dienst doen als troepentransportschepen, te weten de 'Dempo', de 'Marnix van Sint Aldegonde', de 'Nieuw-Zeeland' en de 'Tegelberg'.

In de eerste helft van juli 1943 voeren de geallieerden landingen uit op Sicilië gevolgd door landingen en een moeizame opmars door Italië, dat zich uiteindelijk overgeeft.

Op 6 juni 1944 volgt de invasie in Normandië onder de codenaam 'Overlord', waarvoor ook Nederlandse koopvaardij-schepen worden ingezet, onder meer bij het aanleggen van kunstmatige (mulberry) havens en golfbrekers, die enkele dagen na de landing operationeel moeten zijn. Naar schatting hebben hieraan 60 Nederlandse schepen deelgenomen, waaronder 3 tankers, 11 koopvaardij-schepen, 10 sleepboten en zo'n 36 coasters.

Offers en erkenning

De bemanningen van de Nederlandse schepen leveren wereldwijd tijdens de Tweede Wereldoorlog een belangrijke bijdrage aan de geallieerde strijd waarvoor zij een zware tol betalen. Van de ca. 800 Nederlandse schepen gaan er meer dan 400 verloren, waarbij meer dan 3.500 bemanningsleden omkomen. De rol van de Nederlandse koopvaardij in de Tweede Wereldoorlog is veel omvangrijker dan veelal wordt beseft. Zowel in de jaren direct na de oorlog als nu, terwijl het juist de koopvaardij is geweest die de belangrijkste en meest effectieve Nederlandse bijdrage aan de eindoverwinning van de geallieerden heeft geleverd.

In 1957 onthult Prinses Margriet, in haar hoedanigheid van petekind van de koopvaardij, in Rotterdam het monument 'De Boeg' ter nagedachtenis aan de rol en betekenis van de Nederlandse koopvaardij in de Tweede Wereldoorlog en de opvarenden die daarbij het leven hebben gelaten. Het zijn de koopvaardijveteranen die daartoe, begin 50-er jaren, het initiatief nemen.

Het leven in het vaderland na 10 mei 1940

Zo goed en zo kwaad als het gaat, proberen de Nederlanders de draad van het (vooroorlogse) leven weer op te pakken. Veel Nederlanders weten niet goed welke houding zij jegens de bezetter moeten aannemen. Ondanks dat, zijn er mensen die zich vrijwel direct tegen de Duitse overheersing - zij het op kleine schaal - verzetten. Daaraan zijn van het begin af aan ook kosten verbonden die zij in eerste instantie veelal uit eigen middelen betalen, dan wel met behulp van familie, vrienden en kennissen.

Nu de Duitse overheersing een feit is, hoopt de Nationalistisch Socialistische Beweging (NSB) van Anton Mussert die voor mei 1940 weinig macht en aanzien geniet, door een actieve collaboratie met de nazi's haar positie te versterken.

Politieke ontwikkelingen... De Nederlandse Unie

Op 24 juli 1940 wordt de Nederlandse Unie opgericht door De Quay, Einthoven en Linthorst Homan. De doelen van de beweging zijn het doorbreken van de vooroorlogse verzuiling en het versterken van de nationale identiteit.

De Nederlandse Unie accepteert de bezetting van Nederland als een voldongen feit en werkt daarom samen met de Duitse bezetter. Veel mensen zien deze beweging als een manier om hun onvrede over de NSB te laten blijken.

De Nederlandse Unie neemt namelijk sterk stelling tegen de NSB. De Unie zal uiteindelijk 600.000 leden tellen.

Walraven van Hall uit Zaandam, behoort tot één van de eerste personen in Zaandam die zich aanmeldt.

Als in november 1940 in Zaandam een plaatselijke afdeling van de Unie wordt opgericht, wordt Walraven van Hall aangesteld als voorzitter. Jacob (Jaap) Buijs, een Zaanse houthandelaar, wordt secretaris. De Zaanse afdeling krijgt honderden aanmeldingen. Het maximum ledental zal uiteindelijk op 956 uitkomen.

Walraven van Hall wordt, onder meer door zijn vele connecties in de financiële wereld, in het bestuur verkozen. Hij gaat zich vooral bezighouden met het verkrijgen van geldelijke middelen voor de organisatie. In eerste instantie blijft het bij donaties.

Op 14 december 1941 zijn de Duitsers het gemanoeuvree van de Nederlandse Unie zat en verbieden zij de organisatie. Dit is de directe aanleiding voor Walraven en Gijs van Hall, samen met Uniegenoot Buijs, om zich actief te gaan verzetten tegen de Duitsers.

Begin van het verzetswerk

Al tijdens zijn Unielidmaatschap is Walraven begonnen met zijn verzetswerk. Zijn eerste daden bestaan uit geldinzamelingen die hij houdt onder zijn vrienden en kennissen van de beursvloer. De collectes dienen ter ondersteuning van personen die zijn getroffen door de Februaristaking tegen de Jodenvervolging (25 en 26 februari 1941). De gezinnen van degenen die zijn doodgeschoten tijdens de staking, moeten ondersteund worden. Ook zijn er talrijke personen die als gevolg van de staking ontslagen zijn en daardoor zijn beroofd van hun inkomen. Walraven, zijn broer Gijs en een aantal anderen besluiten om deze getroffen gezinnen financieel te ondersteunen. De inzamelingen vinden plaats op kleine schaal. Zij benaderen personen met de vraag of zij bijvoorbeeld f10,-- willen doneren.

Scheepsbemanningen en hun thuisfront op 10 mei 1940

Op 10 mei 1940 bevinden de meeste bemanningsleden van de koopvaardij schepen - **ruim 18.000** - zich op zee als de oorlog uitbreekt. Een weg terug naar huis is er niet. Dus blijven zij varen voor 'Koningin en Vaderland'. Met constant gevaar voor hun eigen - veelal jonge - leven.

Wat staat hen te wachten? Wanneer zullen zij hun familie en vrienden terugzien? Dat het uiteindelijk wel vijf of soms wel zes jaar kan duren, kan op dat moment niemand bevroeden.

Voor vrouwen en kinderen, verloofden, ouders en andere familieleden in Nederland is de onzekerheid over het lot van hun mannen, vaders en jongens op zee misschien nog moeilijker te verdragen. Wat hen met name bezighoudt is de vraag: zullen zij ooit zullen terugkeren uit deze verschrikkelijke oorlog?

Op het thuisfront is het de 'Zeemanspot' die in deze onzekere tijden het initiatief neemt tot het financieel ondersteunen van de gezinnen.

Steun aan gezinnen van zeelieden in bezet Nederland

Wanneer zeelieden buitengaats zijn, betalen de rederijen de achtergebleven gezinnen de gages in de vorm van week- en maandbrieven, om hen in hun levensonderhoud te kunnen voorzien.

Op 11 april 1941 maken de Duitsers bekend dat de rederijen moeten stoppen met het uitbetalen van de gages aan de gezinnen van zeelieden.

Garanties van regering in Londen

De Nederlandse regering in Londen geeft later die maand aan, dat zij garant zal staan voor leningen ten behoeve van financiële ondersteuning aan de families van zeelieden. Tot september 1941 blijven de rederijen daardoor gewoon doorgaan met het uitkeren van de gages aan de gezinnen van zeevarende mannen.

In die maand maken de Duitsers echter bekend dat de vergoedingen per 1 oktober moeten worden gereduceerd.

In eerste instantie worden alleen de gezinnen getroffen van zeelieden die werkzaam zijn in hoge (officiers)functies. Per 1 februari 1942 kondigen de Duitsers echter een verdere verlaging aan. Nu worden ook de gezinnen van 'gewone' opvarenden getroffen.

Bovendien geldt deze reductie, behalve voor de koopvaardij, ook voor de gezinnen van het marinepersoneel. De achtergebleven gezinnen kunnen vanaf dan alleen nog aanspraak maken op een minimale steun volgens de normen van Maatschappelijk Hulpbetoon.

Om de zeemansgezinnen toch in hun levensbehoefte te kunnen voorzien, worden er in verschillende steden hulpcomités opgericht. Begin 1942 komen de verschillende comités met elkaar in contact. Zij besluiten hun werkzaamheden te verenigen en te coördineren. De hierdoor ontstane organisatie geven zij de naam 'Zeemanspot', dat is de naam van het steunfonds, waarmee kapitein Abraham Filippo van de Holland Amerika Lijn, reeds in 1940 was begonnen in Rotterdam en waarvan inmiddels een samenwerking bestaat met het 'Amsterdamse initiatief'.

De hulpcomités en -fondsen; hun ontstaan en inzet...

Mei 1940

Hulpfonds Zeemanspot

Op 6 mei 1940 meert kapitein Abraham Filippo de 'Veendam', een van de schepen van de Holland Amerika Lijn (HAL), na een reis uit Amerika, af aan de Wilhelminakade in Rotterdam. Op 10 mei is de bemanning alweer aangemonsterd voor de volgende reis naar New York. Als gevolg van de Duitse inval vermeldt het monsterboekje op die dag alleen: "Wegens intreding oorlogstoestand geannuleerd". Zijn benoeming als gezagvoerder van het s.s. 'Statendam' gaat niet door.

Kapitein Abraham Filippo, de gezagvoerder van de 'Veendam', zal nooit meer het dek van een schip onder zijn voeten hebben als gezagvoerder, maar wel van de 'Zeemanspot', de organisatie die zich tijdens de bezetting inzet voor het wel en wee van de gezinnen van zeelieden die in geallieerde dienst varen.

Deze organisatie, die haar wortels heeft in Hillegersberg en Rotterdam, slaagt er in om in bezettingstijd 5,2 miljoen gulden bijeen te brengen en daarmee gezinsleden van de 18.000 zeevarenden financieel te ondersteunen. Maar meer nog dan dat, het is ook de bakermat van het Nationaal Steunfonds (NSF) dat uitgroeit tot de financier van het verzet. Deze organisatie weet in samenwerking met andere verzetsorganisaties waaronder de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (LO) de onderduik van 150.000 mensen te financieren.

De 'verhalen' en hulpfondsen

Rotterdam

Het verhaal van de Zeemanspot begint enkele maanden nadat de bezetting een feit is. Kapitein Abraham Filippo verneemt op het kantoor van de Holland Amerika Lijn (HAL) dat vrouwen van zeevarenden die in geallieerde dienst

varen in de zomer van 1940 vragen om een verhoging van de aan hen uit te betalen gages om (beter) rond te kunnen komen. Probleem is, dat daarvoor de handtekening van de opvarende vereist is en dat is onder de heersende oorlogsomstandigheden onmogelijk.

Naar aanleiding daarvan begint hij met het inzamelen van gelden ten behoeve van deze gezinnen. Cees Trapman, die werkzaam is als personeelschef bij de Verenigde Nederlandse Scheepvaart Maatschappij (VNS), houdt zich ook bezig met het inzamelen van gelden ten behoeve van gezinnen van zeevarenden in geallieerde dienst. Kapitein Filippo en diens buurtgenoten in Hillegersberg, besluiten hun krachten te bundelen in de door kapitein Filippo opgerichte 'Zeemanspot'. Ze beginnen met het opstellen van lijsten van opvarenden van Rotterdamse rederijen die in geallieerde dienst varen. Daarbij betrekken ze ook een aantal buurtgenoten waaronder een assuradeur die actief is op de assurantiebeurs en daar ook fondsen weet te werven ten behoeve van de 'Zeemanspot'.

Ook andere personen uit Rotterdam en omgeving gaan deel uitmaken van het bestuur van de 'Zeemanspot', die alras beschikt over een landelijk netwerk van 'voogden', veelal oud-gezagvoerders en officieren van de koopvaardij. Zij staan de zeemansgezinnen zowel in materiële als immateriële zin met raad en daad bij. Al met al een Rotterdams initiatief dat uitgroeit tot een landelijk opererende verzetsorganisatie.

Amsterdam

De eerste betalingen aan zeemansgezinnen in Amsterdam geschieden vanuit Rotterdam omdat het uitermate moeilijk is daar mensen te vinden die dat namens de 'Zeemanspot' willen doen. Dat verandert echter als kapitein Filippo begin 1942 in contact komt met de Zaanse commissionair in effecten Walraven van Hall die ook toetreedt tot het bestuur van de 'Zeemanspot'. Behalve dat hij enige jaren als stuurman heeft gevaren op de grote vaart, heeft hij door zijn vele goede connecties in de financiële wereld in Amsterdam, waar ook hij fondsen weet te werven ten behoeve van de 'Zeemanspot'. Met grote voortvarendheid zet hij de Amsterdamse tak van de 'Zeemanspot' op poten.

Het Trompfonds

In de nazomer van 1940 houdt de gewezen marineofficier Iman Jacob van den Bosch, die werkzaam is bij Philips in Eindhoven als hoofd van de afdeling Expeditie, zich ook bezig met het door hem opgerichte 'Trompfonds' met het inzamelen van gelden ten behoeve van zeemansgezinnen. Omdat er in Eindhoven en omgeving nauwelijks zeemansgezinnen woonachtig zijn, brengen hij en zijn medewerkers zelf het geld naar deze gezinnen in de verschillende havenplaatsen. Zo komt iemand die in Amsterdam actief is voor het 'Trompfonds' in contact met iemand die daar actief is voor de 'Zeemanspot'. Dit contact leidt uiteindelijk tot een ontmoeting tussen Iman Jacob van den Bosch en Walraven van Hall die hem introduceert bij kapitein Abraham Filippo, de oprichter van de 'Zeemanspot', de organisatie waar uiteindelijk het Nationaal Steun Fonds (NSF) uit voortkomt dat later uitgroeit tot de 'Financier van het Verzet'.

1942

Het Nationaal Steun Fonds (NSF)

Als gevolg van de steeds meer repressieve maatregelen van de bezetter, komen steeds meer (andere groepen van) mensen in het nauw te zitten die ook financiële ondersteuning behoeven. Dit signaal pakken Iman Jacob van den Bosch en Walraven van Hall op. Zij zien in eerste instantie de mogelijkheid om die activiteiten onder te brengen bij de 'Zeemanspot', die immers al over een landelijk netwerk beschikt. Aanvankelijk staat kapitein Abraham Filippo zeer welwillend tegenover dit idee. Maar hij ziet er uiteindelijk toch vanaf, omdat dit zijns inziens een te groot risico van ontdekking in zich draagt.

Dan besluiten Walraven van Hall en Iman Jacob van den Bosch een eigen organisatie op te zetten, die eerst het 'Landrottenfonds' heet en kort daarna door het leven gaat als het Nationaal Steun Fonds (NSF) en uitgroeit tot de

'Bankier en financier van het verzet'. De beide organisaties blijven gedurende de bezetting nauw contact met elkaar houden en gaan de activiteiten van het 'Trompfonds' op in die van de 'Zeemanspot', waaraan kapitein Abraham Filippo tot aan de bevrijding leiding blijft geven.

Verordening van de bezetter en garantie van de regering in ballingschap

In maart 1942 verordonneert de bezetter rederijen de door hen uit te betalen gages aan de in Nederland achtergebleven gezinnen te verlagen tot onder de normen van het Maatschappelijk Hulpbetoon. De bezetter hoopt hiermee Nederlandse zeelieden te bewegen terug te keren naar Nederland en hen zo te onttrekken aan de geallieerde strijdmacht. De financiële nood onder deze gezinnen stijgt daardoor zienderogen en maakt het verzamelen van gelden nog urgenter. De regering in Londen laat hierop binnen een week bij monde van Minister Steenberghe via Radio Oranje weten, zich garant te stellen voor het terugbetalen van de gelden die men leent aan deze gezinnen. De 'Zeemanspot' is daarmee de eerste verzetsorganisatie die leningen kan aangaan onder een regeringsgarantie. De bezetter slaagt niet in zijn opzet.

Leningen en administratieve vastlegging

De Zeemanspot verkrijgt in eerste instantie de gelden om zeemansgezinnen te ondersteunen uit giften. In de loop van 1942 blijkt echter dat die niet langer meer toereikend zijn om in de steeds toenemende behoefte te kunnen voorzien en dat er moet worden omgezien naar andere financieringsmogelijkheden, zoals leningen. De garantie uit Londen, zoals verwoord door minister Steenberghe, biedt die mogelijkheid. Maar er is echter wel een probleem, want bij het aangaan van leningen staat in klare taal vast wie wat leent aan wie en waarvoor. Onder bezettingsomstandigheden is dit levensgevaarlijk. Om dit probleem te omzeilen bedenkt en werkt Walraven van Hall een ingenieus plan uit. Daarbij maakt hij handig gebruik van verlopen waardepapieren zoals effecten, bankbiljetten of zilverbonnen die - hoe waardeloos ook - nog volop aanwezig zijn. Degene die de lening verstrekt ontvangt als bewijs een dergelijk verlopen waardepapier waarop bijvoorbeeld vermeld staat 5X, hetgeen betekent dat deze geldschieter een bedrag van f 5.000,- heeft geleend aan de 'Zeemanspot'. In de administratie staat alleen een omschrijving, veelal het nummer van het betreffende waardepapier, met daarachter het bedrag. Het is wel zaak dat de geldschieter dit bewijs zorgvuldig bewaart, want alleen op vertoon daarvan kan hij na de oorlog zijn geld terugkrijgen. Deze gecodeerde boekhouding maakt het zo goed als onmogelijk te achterhalen wie de geldschieter is en geeft bovendien ook potentiële

geldschieters het vertrouwen dat zij zonder risico geld kunnen uitlenen aan het NSF omdat zij door deze wijze van administreren anoniem blijven.

De gebruikte (waardeloze) obligaties van de Russische Spoorwegen als garantie voor de verstrekte lening.

Disconto Instituut Zeelieden (DIZ)

De op deze wijze verkregen gelden en de bijbehorende administratie brengt Walraven van Hall onder in het door hem opgerichte Disconto Instituut Zeelieden (DIZ), waarin zijn broer Gijs uiteindelijk een centrale rol vervult.

Om veiligheidsredenen wordt deze administratie strikt gescheiden gehouden van het eigenlijke ondersteuningswerk van de Amsterdamse tak van de 'Zeemanspot' en het NSF:

De centrale administratie van de landelijk opererende 'Zeemanspot' zit in Rotterdam bij kapitein Filippo waarbij ook gebruik wordt gemaakt van het administratiesysteem zoals dat door Walraven van Hall is bedacht.

1943

Deining door maatregel van de bezetter

Eind zaterdagmiddag 13 maart 1943 laat de bezetter, als een donderslag bij heldere hemel, via radio Hilversum weten dat bankbiljetten van f 500,- en f 1.000,- met onmiddellijke ingang niet langer meer geldig zijn en dat die uiterlijk voor 31 maart ingeleverd moeten zijn bij de Belastingdienst. Dit bericht veroorzaakt deining, bij zowel de Zeemanspot als het DIZ.

Zeemanspot

Want dankzij de garantie van de regering in Londen zit de Zeemanspot goed in de contanten, namelijk 850 briefjes van f 1.000,-. Op maandagochtend slagen kapitein Filippo en enkele medewerkers erin bij verschillende postkantoren op het platteland briefjes van f 1.000,- te wisselen, maar dat is niet voldoende. Nog diezelfde ochtend heeft kapitein Filippo een gesprek met de Inspecteur van Belastingen over de mogelijkheid belastingen van kapitaalkrachtige particulieren en ondernemingen te betalen met de briefjes van f 1.000,- uit de kas van de Zeemanspot. Deze inspecteur verleent daaraan zonder meer zijn medewerking en weet bovendien ook nog eens vijf goede collega's zover te krijgen dat ook te doen alsook een aantal accountants. Deze inspecteur stemt er ook mee in, om in het geval de Zeemanspot in staat is, nog meer briefjes van f 1.000,- te lenen, vermits het geen zwart geld betreft, op dezelfde manier te verwerken. En daarin slaagt de Zeemanspot, met als resultaat dat het bedrag aan contant geld boven het miljoen uitkomt.

Het Disconto Instituut Zeelieden (DIZ) en de briefjes van f. 1000,-

Op zondag 14 maart, daags na de afkondiging van voornoemde verordening via radio Hilversum, komen ook de beide leiders van het DIZ, Walraven en Gijs van Hall bij elkaar om te overleggen wat er nu moet gebeuren. Er zit f 212.000,- aan contanten in de kas waarvan f 200.000,- in briefjes van f 1.000,-. Beiden gaan ieder met f 100.000,- op pad om te proberen die in te wisselen tegen kleinere coupures. Boven verwachting weten zij hiermee een bedrag van f 293.000,- te verkrijgen, f 93.000,- meer omdat mensen bereid blijken meer briefjes f 1.000,- te lenen. Dit succes smaakt naar meer. Zo herinnert Walraven van Hall zich dat hij op enig moment bij een bankinstelling geld had willen wisselen wat toen niet mogelijk was omdat daar alleen een groot aantal briefjes van f 1.000,- in kas zat, die toebehoorde aan een vakvereniging. Gewapend met deze kennis gaat hij weer bij deze instelling langs om te bezien of het niet alsnog mogelijk is deze briefjes van f 1.000,- te lenen ten behoeve het DIZ, ook wel het 'Zeeliedenfonds' genoemd. Van Hall heeft geluk, want deze briefjes van f 1.000,- blijken nog net op tijd buiten bereik gebracht te zijn van NSB-er Woudenberg die dan bij deze vakvereniging de scepter zwaait, worden aan hem ter beschikking gesteld. Het is nog geen 31 maart en met veel inspanning slagen ze erin om voor die datum meerdere briefjes van f 1.000,- te lenen.

Resultaat van maatregel

Deze op zaterdagmiddag 13 maart 1943 door Arthur Seyss-Inquart uitgevaardigde en via Radio Hilversum wereldkundig gemaakte verordening, die tot doel heeft de zwarthandel tegen te gaan legt zowel de Zeemanspot als het DIZ geen windeieren. Het bedrag aan contant geld in de kas van de 'Zeemanspot' zit boven het miljoen en dat van het DIZ groeit van f 212.000,- naar f 785.000,-.

Zo geeft de bezetter, zonder dat te beseffen, in hun poging de zwarthandel tegen te gaan, een enorme financiële injectie aan de financiers van het verzet dat op een vernuftige wijze van de nood een deugd weet te maken.

Organisatiestructuur

Vanaf begin 1943 gaat het NSF steeds meer functioneren als bankier en financier van het verzet. Om efficiënt te kunnen werken verdelen de leiders van het NSF Nederland in een drietal rayons. Van Hall wordt Rayonhoofd in Noord- en Zuid-Holland, Utrecht, Zeeland en de westelijke Veluwe. Aanvankelijk is Arie Voorwinde Rayonhoofd in Brabant en Limburg, maar na diens arrestatie volgt Dre Gelderblom hem daar op. Iman Jacob van den Bosch wordt dat voor de vijf noordelijke en oostelijke provincies, Gelderland, Overijssel, Drenthe, Friesland en Groningen. De eerste bijeenkomsten van de drie rayonhoofden vinden plaats op de Mariaplaats in Utrecht. Nadien treffen zij of hun plaatsvervaarders elkaar van tijd tot tijd op de verschillende grote(re) stations, zoals Amersfoort, Utrecht, Amsterdam en Den Haag om zaken te bespreken en af te stemmen. Elk van de rayons bestaat weer uit een aantal districten (23) die weer zijn opgedeeld in afdelingen, elk met een districts- respectievelijk afdelingshoofd.

Memorandum

Nu het NSF steeds meer gaat functioneren als bankier en financier van het verzet is naast deze organisatiestructuur ook behoefte aan een eenduidige werkprocedure. Daartoe maakt Iman Jacob van den Bosch in de nazomer van 1943 een document met als titel: *'Landelijke organisatie van steunfondsen met het doel steun te verlenen aan hen resp. het gezin van hen, die ten gevolge van constructief vaderlandsche daaden in nood verkeeren'*. Dit document, ook wel het Memorandum van 1943 genoemd, begint met het benoemen van de vier kernactiviteiten, te weten het bijeen brengen van het benodigde geld, het opsporen en onderzoeken van degenen die in aanmerking komen voor deze steun alsmede het vaststellen van het bedrag, het uitbetalen van deze bedragen en een eenvoudige administratie. Deze kernactiviteiten worden in meer detail in dit memorandum verder uitgewerkt in een aantal richtlijnen met bijbehorende taakomschrijvingen. Daarbij komt ook de opbouw van de organisatie aan de orde evenals de categorieën van mensen die voor steun in aanmerking komen. Ook staan er aanwijzingen in hoe de plaatselijke steunfondsen in te richten alsmede ook een speciale aanwijzing voor de hoofden van de plaatselijke steunfondsen. Dan volgt er een beschrijving van de taken van de districtshoofden en sluit het af met het beschrijven van de taak en de rol van de landelijke organisatie.

Weerbaarheid

Als Walraven van Hall kennisneemt van dit document wil hij de daarin beschreven werkprocedures op landelijk niveau invoeren. In zijn eigen rayon, het westen, levert dat nauwelijks problemen op in tegenstelling tot de andere twee rayons. In het zuiden zijn dat Brabant en met name Limburg waar Dre Gelderblom rayonhoofd is en in het noorden is dat Friesland, waar Iman Jacob van den Bosch rayonhoofd is. Deze districten streven een zo groot mogelijke zelfstandigheid na bij hun ondersteuningswerk ten opzichte van de landelijke organisatie. Uiteindelijk lukt het met veel inspanning tot een voor alle betrokkenen tot een enigszins werkbaar vorm van samenwerken te geraken.

Vakgroep-J

Medio 1943 richt Walraven van Hall in Amsterdam de Vakgroep-J op die met name actief is in Amsterdam omdat daar veel Joodse mensen wonen. Omdat aan het ondersteunen van Joden extra grote risico's zijn verbonden, komt deze vakgroep los te staan van het NSF met een eigen bestuur om te voorkomen dat in geval de organisatie wordt ontdekt dit niet ten koste gaat van het NSF.

Machtigingen van Regering in Ballingschap

In de loop van 1943 begint het verzet zich zorgen te maken over haar financiële positie, want gaandeweg de bezetting stijgen de daaraan verbonden kosten en de tot dan toe aangesproken financieringsbronnen komen steeds krappere bij kas te zitten. De roep om financiële ondersteuning vanuit Londen neemt toe.

Verschillende kringen van het verzet ontwikkelen - los van elkaar - initiatieven om de tocht naar Londen te ondernemen en daar deze kwestie aan de orde te stellen bij de regering. Voor het NSF zijn het Charles van Houten en Harry Linthorst Homan, niet te verwarren met zijn broer Hans Linthorst Homan die deel uitmaakt van de leiding van de Nederlandse Unie, die de tocht naar Londen ondernemen. Beiden zijn actief voor de OD (Orde Dienst). Iman Jacob van de Bosch informeert hen voor hun vertrek over de financiële situatie van het verzet en regelt nog een ontmoeting tussen Walraven van Hall en Harry Linthorst Homan in Amsterdam, zodat hij ook vanuit die hoek de nodige informatie heeft. Van Houten reist via de Zweedse weg naar Londen, waar hij begin december 1943 aankomt en waar hij direct contact zoekt met de Regering die op dat moment nog denkt in termen van 25.000 tot 50.000 gulden. Na dit gesprek denkt de Regering aan enkele tonnen, ja zelfs 1 miljoen gulden. Met de komst van Harry Linthorst Homan die via Frankrijk en Spanje reist en half december 1943 in Londen aankomt, lijkt (eindelijk) het kwartje te vallen bij de Regering in ballingschap; het gaat niet langer meer om enkele tonnen of miljoenen, het gaat over tientallen miljoenen. De daad bij het woord voegend tekent Minister-president Gerbrandy op 10 januari 1944 een machtiging ten bedrage van 30 miljoen, waarvan 10 miljoen per direct beschikbaar. Nog diezelfde nacht springen twee agenten af nabij Breda. Een van hen heeft de machtiging bij zich op een microfiche die hij heeft verborgen in een manchetknoop en die uiteindelijk na wat omwegen terecht komt bij het NSF. Met het verkrijgen van de eerste en later - eind augustus 1944 - de tweede die ook uiteindelijk via de nodige omwegen terecht komt bij het NSF, wijst de regering in Londen het NSF aan als enige 'Bankier en financier van het verzet'.

Het in bezit hebben van deze machtigingen stelt het NSF in staat eenvoudiger de medewerking te verkrijgen van de bancaire en financiële autoriteiten bij onder meer de wisseltruc bij De Nederlandse Bank, waarbij de echte schatkistpromessen worden verwisseld door nagemaakte.

1944

Ondersteuning van de Spoorwegstaking

Op 17 september 1944, de dag waarop de operatie Market Garden begint, geeft de Regering in Londen de instructie aan de Spoorwegen om in staking te gaan. In het daaraan voorafgaande voorjaar vindt daarover een aantal gesprekken plaats tussen Iman Jacob van den Bosch namens het NSF en de heer Giesberger namens de Spoorwegen. Tot concrete afspraken leiden die niet; de Spoorwegen zijn van mening dat zij zelf over voldoende middelen beschikken om een eventuele staking te kunnen financieren. Als de geallieerde opmars door Nederland begint zullen de Spoorwegen pas op het laatste moment het personeel oproepen in staking te gaan, waarvan zij verwachten dat die niet langer dan vier weken zal duren. Dat blijkt een misrekening te zijn. De slag om Arnhem eindigt voor de geallieerden in een debacle en de op 17 september uitgeroepen spoorwegstaking duurt tot de bevrijding, een kleine acht maanden later.

Financiering

Met het uitroepen van de spoorwegstaking komen in een keer 30.000 spoorwegmensen 'in de kost' bij het NSF. In de eerste maand lukt het om met behulp van de door de Spoorwegen op de verschillende stations aangelegde 'invasiekassen' de eerste nood te lenigen. Probleem daarbij is overigens wel dat in een aantal gevallen de stakingskassen zich in het stationsgebouw bevinden waar de bezetter, zodra de spoorwegstaking uitbreekt, zijn intrek neemt waardoor die niet aangesproken kunnen worden. Gelukkig biedt hierbij het Verzet, met name de KP, uitkomst want die weet in een aantal gevallen de daar aanwezige kluisen te kraken en het geld er uit te halen. Niettemin staat het NSF voor de opgave om 30.000 mensen financieel te ondersteunen. Waar het NSF tot dan toe de financiële ondersteuning beperkt tot het meest noodzakelijke om rond te kunnen komen, vragen de spoorwegmensen om de volledige doorbetaling van de salarissen, inclusief alle emolumenten. Dat doet een enorme aanslag op de middelen waarover het NSF op dat moment beschikt.

Financieringsproblemen (1)

In het oorlogsjaar 1944 ondergaat het NSF een enorme groei. Dat betreft zowel de aard als het aantal verzetsactiviteiten alsmede de omvang daarvan. Naast het uitkeren van geld aan (familieleden van) onderduikers gaat

het NSF ook in toenemende mate verzetsgroepen zoals de illegale pers, spionage- en sabotagegroepen alsook tal van andere verzetsgroepen en activiteiten financieel ondersteunen. De tot dan toe gehanteerde wijze van financieren is niet langer meer toereikend. Het is daarom (nood)zaak andere vormen van financiering te vinden.

Walraven en Gijs van Hall benaderen daartoe een achttal banken met de vraag of zij kunnen helpen. Uiteindelijk ontstaat het volgende plan. De banken geven voor hun kasreserves te willen verhogen en vragen daartoe De Nederlandse Bank een bedrag van f 500.000,- per maand te willen storten. De banken voeren daartoe verschillende redenen aan. Zo oppert de directie van de Twentsche Bank bijvoorbeeld dat een bom kan vallen op het gebouw van de Nederlandsche Bank, waardoor de toegang tot de kluis geblokkeerd raakt. Met het oog op die mogelijkheid is het veiliger als de Twentsche Bank zelf een grote kasreserve heeft. Dat geld gaat echter, in ruil voor ongeldige effecten rechtstreeks naar het NSF.

Deze regeling met de betrokken banken levert het NSF een bedrag op van 8 miljoen gulden. Maar na 2 maanden vinden de Duitsers en de NSB-directeur van De Nederlandsche Bank - Meinoud Rost van Tonningen - het wel heel opvallend dat in een gebied waar de economie op sterven na dood is, de bank daar haar kasreserve maar blijft verhogen. De Nederlandsche Bank weigert nog langer mee te werken aan het verhogen van de kasreserves.

Financieringsproblemen (2)

Het uitroepen van de spoorwegstaking stelt de leiders van het NSF voor financieringsproblemen van ongekende omvang. Op grond van informatie van de directie van de Spoorwegen is bekend dat er maandelijks een bedrag van circa 5 miljoen gulden nodig is, een bedrag dat voor die tijd per jaar door het NSF aan steunverlening is uitgegeven. Nog geen twee weken nadat de spoorwegstaking een feit is, heeft het NSF dringend behoefte aan een bedrag van 1,7 miljoen gulden. Een grootscheepse fondsenwervingsactie wordt opgezet waarbij de steun van de financiële kopstukken onontbeerlijk is. Walraven van Hall voert daartoe op zondag 1 oktober 1944 een gesprek met de Voorzitter van de Vereeniging voor den Effectenhandel, die de volgende dag onder zijn voorzitterschap een vergadering belegt op zijn kantoor waarbij de 'haut finance' aanwezig is. Walraven van Hall bepleit daar zijn zaak met succes, want binnen een halfuur heeft hij de zekerheid dat het NSF kan beschikken over 3,5 miljoen gulden. Een prachtig resultaat, maar hoe onbescheiden dat ook mag klinken, het is bij lange na niet voldoende. Particulieren en het bedrijfsleven hebben reeds veel bijgedragen in de vorm van giften en leningen en die bronnen beginnen langzaamaan uitgeput te raken. Ook de Belastingdienst heeft in belangrijke mate hieraan zijn medewerking verleend. Andere bronnen moeten worden aangeboord. Het oog valt daarbij op de verschillende Rijksfondsen zoals de Rijksverzekeringsbank, de Rijkspostspaarbank en de Rijkspensioenfondsen want, zo is de gedachte, het moet toch mogelijk zijn het vermogen dat daarin zit, op de een of andere manier te kapitaliseren en te mobiliseren voor het NSF?

Schatkistpromessen

Reeds in juni 1944 voert het NSF een aantal gesprekken met dr. J. Ridder, Thesaurier-Generaal van het Ministerie van Financiën dat op dat moment is gevestigd in Schalkhaar bij Deventer. De vraag die voorligt is hoe en langs welke weg de Rijksfondsen daarover het best benaderd kunnen worden. Hij ziet daartoe zeker mogelijkheden en adviseert in eerste instantie contact op te nemen met Mr. Trip, de voormalige directeur van De Nederlandse Bank om daarvoor ook zijn steun te krijgen. En dat gebeurt ook. Daarna volgt een gesprek met de Hoofddirecteur van de Rijksverzekeringsbank om de mogelijkheid van een gefingeerde lening te bespreken alsmede ook een aantal andere mogelijkheden om aan veel geld te kunnen komen, want dat is nu echt nodig. In een van die gesprekken oppert het Hoofd van de Afdeling Beleggingen van een van de Rijksfondsen, het idee om schatkistpromessen na te gaan maken. Het voordeel daarvan is bovendien dat een enkele promesse f 100.000,- waard is waardoor volstaan kan worden met een enkele promesse in plaats van 100 obligaties van f 1.000,-. Een andere gunstige bijkomstigheid is dat er veel minder promessen hoeven te worden nagemaakt. En zo ontstaat het idee dat de grondslag gaat vormen voor de financiering van het verzet in de hongerwinter. Alleen voor de spoorwegstakers is al meer dan 5 miljoen per maand nodig.

Gijs van Hall herinnert zich een grootschalige bankfraude uit de jaren '30, waarbij de Zweed Ivar Kreuger door middel van vervalste schatkistpromessen (kortlopende staatsleningen) miljoenen dollars heeft buitgemaakt. 'Waarom zou dit ook niet in Nederland kunnen?' denkt hij.

Een schatkistpromesse

Namaken

Dat is makkelijker gezegd dan gedaan, want het namaken van de promessen, ook wel 'loterijbriefjes' genoemd, heeft heel wat voeten in de aarde. Het begint er al mee dat het papier dat daar voor nodig is, voorzien is van haartjes in vier kleuren, nergens verkrijgbaar is en dus moet worden nagemaakt.

Na wat experimenteren slaagt een drukkerij in 's-Gravenhage er uiteindelijk in dit papier na te maken, maar daarmee zijn er nog geen schatkistpromessen. Het tweede deel van dit falsificatieproces speelt zich af in Amsterdam bij een tweetal drukkerijen waar ze onder meer voorzien worden van teksten en een nagemaakte handtekening van de waarnemend agent van Financiën alsook van een nagemaakt stempel van de Algemene Rekenkamer. Al met al is het een tijdrovend proces, maar het lukt.

Wisseltruc

Naast het namaken van de schatkistpromessen komt nu ook de vraag aan de orde hoe die te verwisselen voor de echte. Daartoe wordt het volgende plan opgezet. De Rijksfondsen stellen, tot de bevrijding de benodigde schatkistpromessen die zij in voorraad hebben en aanhouden bij de Nederlandsche Bank beschikbaar aan het NSF. Om die vervolgens om te wisselen tegen een gelijk aantal nagemaakte schatkistpromessen en zo naar de buiten toe de schijn op te houden van volledigheid.

Deze werkwijze krijgt niet alleen het fiat maar ook de medewerking van alle daarbij betrokken financiële autoriteiten en instanties, mede ook omdat zij bekend zijn met de garanties die door de Regering in Londen zijn afgegeven aan het NSF. Ondanks dat, kost het toch nog wat moeite alvorens een directeur van een van de Rijksfondsen zich uiteindelijk bereid verklaart hieraan mee te werken, zij het onder de voorwaarde dat hem een document getoond kan worden waarop staat dat de hoogste financiële autoriteiten hier achter staan. Zo geven Mr. Trip, de in 1941 afgetreden Secretaris-Generaal van het Ministerie van Financiën en de Dr. J. de Ridder, die beiden bekend zijn met de regeringsgaranties, een daartoe strekkende, zij het in bedekte bewoordingen opgestelde, verklaring af.

Sleutelrol

Een sleutelrol is daarvoor weggelegd voor de heer Ritter van DNB die niet alleen Kassier-Generaal is maar ook nog eens Chef Waardekelders waar de promessen liggen opgeslagen en waartoe hij in die hoedanigheid toegang toe heeft. Ritter is zich er terdege van bewust dat hij met zijn handelen de bankprotocollen met de voeten treedt en zich daarmee schuldig maakt aan 'fraude'. Ook hier zijn het Mr. Trip en Dr. De Ridder die hem daarin dekken. Bij het verwisselen van de promessen heeft hij echter wel de 'medewerking' van de keldermeesters nodig. Zij zijn, met het oog op de veiligheid, uiteraard niet bekend met dit plan. Om deze 'medewerking' toch te kunnen verkrijgen, wendt hij met succes voor, dat de

Verwaltung, de Duitse instantie, belast met het toezicht op het geld- en bankwezen in het bezette Nederland, van tijd tot tijd bepaalde promessen wenst in te zien.

Een gunstige bijkomstigheid is dat volgens de bankvoorschriften handelingen met betrekking tot de schatkistpromessen alleen achter gesloten deuren op de kamer van Kassier-Generaal, in casu die van Ritter mogen plaatsvinden. Zo gebeurt het dat iemand van het NSF zich meldt bij de heer Ritter die vervolgens naar de kelder gaat om daar de echte promessen op te halen. Tegen de daar aanwezige keldermeester hangt hij het verhaal op dat iemand van de 'Verwaltung' op zijn kamer zit en bepaalde schatkistpromessen wil zien. Weer terug op zijn kamer worden de nummers en data van de echte promessen vergeleken met de vervalste. Als die kloppen brengt de heer Ritter de vervalste naar de kelder, waar hij die volgens de geldende verificatieprocedure laat zien aan de keldermeester, alvorens ze terug te leggen en verlaat de medewerker van het NSF, vaak Gijs van Hall, met de echte promessen het gebouw van DNB. Dit gebeurt vijftien keer.

Opnamelimiet

Vanaf 5 september 1944 is de bepaling van kracht dat mensen en organisaties niet meer dan f 100.- per week mogen opnemen van hun bankrekening. Wel mogen grotere bedragen worden opgenomen ten behoeve van salarisbetalingen en dergelijke. Deze bepaling heeft ook gevolgen voor het NSF, maar daarvoor vinden Walraven en Gijs van Hall een oplossing. Zij kennen Frans den Hollander, de voormalig directeur van Zaanamse Artillerie Inrichtingen, die nu de leiding heeft van een fonds dat zich bezighoudt met het uitkeren van wachtgeld aan het personeel van fabrieken die als gevolg van de oorlog stil zijn komen te liggen. Door zijn tussenkomst lukt het een constructie op te zetten waardoor het NSF deze promessen kan inwisselen bij een aantal banken. Daardoor lijkt het alsof het geld bedoeld is voor het uitkeren van wachtgeld, maar in werkelijkheid komt het geld ten goede aan het NSF. Deze grootste 'bankfraude' uit de Nederlandse geschiedenis levert het NSF uiteindelijk een bedrag op van 51 miljoen gulden op.

1945

Zeemanspot

In de loop van de oorlogsjaren stijgt de omvang van de uit te keren gelden aan zeemansgezinnen zodanig dat begin januari 1945 nog maar voor drieënhalve maand geld in kas is. Naar aanleiding daarvan doet de 'Zeemanspot' een dringend beroep op de Rotterdamse reders en niet zonder succes want met terugwerkende kracht tot 1 januari storten de grotere reders gelden op een daartoe speciaal geopende rekening tot een bedrag van f 300.000,-.

NS-directie

Weliswaar begint de spoorwegstaking op 17 september 1944 maar het duurt nog tot begin januari 1945 voordat alle werkafspraken tussen het NSF enerzijds en de Spoorwegen anderzijds eindelijk functioneren. De reden daarvoor is dat de onderhandelingen met NS-directie over het financieren van de spoorwegstaking aanvankelijk zeer moeizaam verlopen. Dat komt onder meer omdat de NS-directie aanvankelijk in de veronderstelling verkeert dat de staking slechts enkele weken zal duren en dat zij voldoende geld in huis hebben en met het aanleggen van invasiekassen hierin zelf kunnen voorzien. Maar na het debacle bij Arnhem komt dat heel anders te liggen. Bovendien beschouwt de President-Directeur van de NS het verzet illegaliteit als een groep avonturiers die teveel risico's neemt. Ook wil de NS de regie houden over het uitbetalen van de lonen wat er in concreto op neer komt dat het NSF alleen maar mag financieren. Bovendien zijn er kringen binnen de NS die van mening zijn dat er geen uitkeringen gedaan mogen worden aan communisten. Walraven van Hall dient ze op dit punt van repliek met de woorden: *"Wij laten ons niet voor het wagentje van de Spoorwegen spannen en evenmin voor het wagentje van de Personeelsraad, maar alleen voor het wagentje van de Spoorwegstaking"*.

NSF-Leiding De twee oprichters van het NSF, Iman Jacob van den Bosch en Walraven van Hall vormen samen met Arie Voorwinde uit Eindhoven in eerste instantie de leiding van het NSF. Als laatstgenoemde eind augustus 1943 wordt gearresteerd volgt Dre Gelderblom hem op. Later, als Walraven van Hall het te druk krijgt met zijn andere (coördinerende) verzetsactiviteiten treedt Jaap Buijs, zijn rechterhand, toe tot de leiding van het NSF.

Met de bevrijding van het zuiden van het land, in september 1944, komt het aandeel van Dre Gelderblom in de leiding van het NSF te vervallen. Met de arrestatie van Iman Jacob van den Bosch op 18 oktober en zijn executie op 28 oktober 1944 zijn het Walraven van Hall en Jaap Buijs die samen met Gijs van Hall de leiding vormen van het NSF. Als Jaap Buijs op 12 januari 1944 wordt gearresteerd, blijven Walraven van Hall en zijn broer Gijs over om leiding te geven aan het NSF. Dat duurt slechts tot 27 januari 1945, de dag waarop Walraven van Hall wordt gearresteerd gevolgd door diens executie op 12 februari 1945 nabij de Jan Gijssenbrug in Haarlem-Noord. Gijs van Hall moet zich na de arrestatie en executie van zijn broer gedeisd houden en onderduiken. Peter Plantinga, een bankier uit Amsterdam, stuurt het NSF aan tot aan de bevrijding op 5 mei 1945.

Omvang van de steun door de Zeemanspot. Een terugblik

De Zeemanspot ondersteunt gedurende de oorlog 4.700 gezinnen van koopvaardijpersoneel, 1400 families van marinepersoneel en 300 gezinnen van landmachtpersoneel. Hiervoor zijn honderdduizenden gulden nodig en deze kunnen op den duur niet langer verkregen worden door giften van 'goede' Nederlanders. Besloten wordt om over te gaan op een nieuwe financieringsconstructie: het lenen van geld.

Daarvoor worden wederom (meest gefortuneerde) personen benaderd met de vraag of zij geld willen lenen aan het zogenaamde Disconto Instituut, de administratieafdeling van de Zeemanspot. Hierbij wordt ondermeer hulp verkregen van bevriende belastinginspecteurs, als gevolg waarvan achterhaald kan worden hoe vermogend iemand is en hoeveel geld hij of zij dus aan het Disconto Instituut kan uitlenen.

Gijs van Hall de administratieve spil

Reeds in een vroeg stadium van het verzet, wordt door Walraven aan zijn broer Gijs verzocht, de financiële administratie van de fondsen op zich te nemen. In verband met het belang van dit verzoek, de vertrouwelijkheid en de vereffening van leningen na de oorlog, wordt door de broers de afspraak gemaakt, dat Gijs zich afzijdig zal houden van de operationele activiteiten en op de achtergrond zal opereren.

Afwikkeling

Met de afwikkeling van de door het NSF aangegane verplichtingen is acht en een half jaar gemoed, zij het dat het grootste deel van deze werkzaamheden al in 1949 is voltooid als de eerste rapportage aan de Minister van Financiën wordt voorgelegd. De gelden benodigd voor de financiering van het verzet door het NSF worden bij wet van 23 april 1952 toegestaan. Bij de behandeling daarvan in de Tweede Kamer stelt een aantal leden vragen die de Minister van Financiën in de memorie van antwoord uitvoerig en tot volle tevredenheid van de vragenstellers beantwoordt. De mondelinge behandeling daarvan vindt plaats op 1 april 1952. Op die dag bevinden zich op de publieke tribune van het gebouw van de Tweede Kamer in het Binnenhof diegenen, die zich tot het laatst toe met hart en ziel voor het NSF hebben ingezet. Een zekere spanning heerst bij hen, omdat zij nog in het ongewisse verkeren of er nog vragen en of opmerkingen komen over de eindafrekening van het NSF van f 120.000.000,-.

Die middag om half vier stelt de Voorzitter van de Tweede Kamer dit wetsontwerp aan de orde met de vraag: 'Heeft een van de leden nog iets op te merken? Geen reactie. Na een korte stilte volgt een enkele hamerslag. De Tweede Kamer is akkoord. Op de publieke tribune kunnen de betrokkenen opgelucht ademhalen.

Nadat ook de Eerste Kamer op 17 april 1952 het wetsontwerp zonder beraadslaging en ook zonder hoofdelijke stemming goedkeurt, kunnen de laatste afrondende werkzaamheden worden verricht. Op 4 november 1953 nemen die een eind en komt daarmee definitief ook een eind aan het Nationaal Steunfonds.

De 'draggers' van het Hulpfonds De Zeemanspot' en het Nationaal Steunfonds

Abraham Filippo
06-12-1884 – 17-09-1945

Iman Jacob van den Bosch
30-05-1891 – 28-10-1944

Walraven van Hall
10-02-1906 – 12-02-1945

Gijs van Hall
21-04-1904 – 22-05-1977

De Zaanse houtkoper Jaap Buijs en Andreas Gelderblom, waren naast de Van Halls en Van den Bosch ook dragende krachten van het NSF.

Jaap (Jacob) Buijs
17-02-1888 – 10-11-1960

Andreas J. Gelderblom
10-04-1891 – 13-03-1983

Tijdens de bezetting waren ca 2000 medewerkers van de fondsen actief, waarvan de meesten illegale koeriers- en distributiediensten verrichtten. 84 Medewerkers van de steunfondsen kwamen daarbij om het leven. Iman Jacob van den Bosch en Walraven van Hall werden door de bezetter, na verraad, gefusilleerd.

Het Hulpfonds De Zeemanspot na de oorlog en de bouw van de reddingboot...

Na de oorlog vormt een groep medewerkers van de Zeemanspot een stichting met dezelfde naam, met het doel vakanties te organiseren voor zeelieden die tijdens de oorlog invalide zijn geworden en voor nabestaanden van gesneuvelde zeevarenden.

In 1946 koopt de Stichting De Zeemanspot voor dat doel het landgoed de 'Witte Hull' in Zeist.

Landgoed de 'Witte Hull'

Taak volbracht. Afsluiting

Als eind 1964 blijkt dat de Stichting feitelijk haar taak heeft volbracht, wordt deze geliquideerd, waarbij het batig saldo gelijkmatig wordt verdeeld over de twee reddingmaatschappijen van ons land. Onder andere wordt daarvan de bouw van de reddingboot 'De Zeemanspot' mogelijk gemaakt, nadat twee bekende Rotterdammers daaraan ook een substantiële bijdrage hebben geleverd. De kiellegging vindt plaats op 8 maart 1972.

Op 11 november van dat jaar wordt de boot overgedragen aan de reddingmaatschappij met Stellendam als standplaats. De uitdienststelling van de boot vindt plaats in 2003.

Motorreddingboot 'De Zeemanspot'

Boot in particuliere handen

In 2013 wordt de boot ondergebracht in de Stichting Instandhouding Motorreddingboot De Zeemanspot in Den Helder. De vrijwilligers van de Stichting hebben de 'instandhouding' van de boot als primaire taak. Maar minstens zo belangrijk is het 'uitdragen' van het 'verhaal' achter de bijzondere naam tijdens vaartochten en evenementen in het land. Door de Stichting wordt met de reddingboot de illegale organisatie feitelijk uitgedragen.

Helders Historische Reddingboten Collectief

De reddingboot maakt, samen met de reddingboot 'Dorus Rijkers', deel uit van het *Helders Historische Reddingboten Collectief (HHRC)*, het samenwerkingsverband van voormalige KNRM-reddingboten in Den Helder. De instandhouding van de boten wordt gerealiseerd door vrijwilligers met een maritieme achtergrond. Die achtergrond wordt gesymboliseerd door de 3 schildjes van het beeldmerk: Koopvaardij, Visserij en Marine. Het Collectief is actief betrokken bij de organisatie van herdenkingen, waarbij de boten worden ingezet.

In 2015 nemen de boten deel aan de lustrum-herdenking 1940-1945 in Zaanstad.

In 2017 en 2019 krijgt de 'Javazee' (KNRM) een centrale plaats bij de herdenking van de Slag in de Javazee in Den Helder

Door Corona tweemaal uitgestelde herdenkingen...

Nadat een eerder geplande herdenking in Zaanstad en een gecombineerde herdenking van de hulpfondsen en de ondergang van Hr.Ms. Johan Maurits van Nassau in Den Helder, door Corona moet worden uitgesteld, waagt het bestuur van de stichting het, een nieuwe datum vast te leggen. Het wordt weer spannend, maar deze keer kunnen de herdenkingen doorgaan op 1 oktober 2021.

De 'dubbele' herdenking bestaat uit 3 delen:

1. Overhandiging van de Prins Hendrik Legpenningen, de hoogste Marine onderscheiding voor burgers;
2. De onthulling van de herdenkings-plaquette aan boord van 'De Zeemanspot' door Julie Habraken, kleindochter van Gijsbert van Hall en Jan Karel Bout, kleinzoon van kapitein Abraham Filippo.
3. De onthulling van de herdenkings-plaquette aan boord van de 'Dorus Rijkers' door Vice-Admiraal René Tas, Commandant Zeestrijdkrachten en zeeschilder Fred Boom (maker van het schilderij op de plaquette).

Overhandiging van de Prins Hendrik Legpenningen

Aan kapitein Abraham Filippo en Gijsbert van Hall wordt postuum de Prins Hendrik Legpenning toegekend.

Jan Karel Bout neemt de onderscheiding voor zijn grootvader kapitein Filippo in ontvangst en Julie Habraken ontvangt die voor haar grootvader Gijs van Hall.

Vice-Admiraal Tas, spreekt de verheugde en verraste nabestaanden Jan Karel Bout en Julie Habraken toe, na uitreiking van de Prins Hendrik Legpenningen.

Op 1 oktober 2021 krijgen ook 'De Zeemanspot' en de 'Dorus Rijkers' een belangrijke plaats bij de herdenkingen van het Hulpfonds Zeemanspot en Nationaal Steunfonds en de actie van de 'Dorus Rijkers' na de ondergang van Hr.Ms. Johan Maurits van Nassau op 14 mei 1940.

Onthulling van de plaquette op 'De Zeemanspot'

*v.l.n.r.
Zeeschilder Fred Boom,
Julie Habraken,
kleindochter
van Gijs van Hall,
Jan Karel Bout kleinzoon
van
Abraham Filippo en
Commandant
Zeestrijdkrachten Vice-
Admiraal René Tas.*

Onthulling van de plaquette op de 'Dorus Rijkers'

Op 14 mei 1940 wordt Hr.Ms. Johan Maurits van Nassau, na een geslaagde actie bij de Kazematten van Kornwerderzand, waarbij de Duitse 1e Cavaleriedivisie onder Generaal-Majoor Feldt Cavalerie wordt tegengehouden, tijdens een Duitse luchtaanval bij Callantsoog tot zinken gebracht. Motorreddingboot 'Dorus Rijkers' met schipper Coen Bot, brengt 45 bemanningsleden in veiligheid. Van de kanonneerboot komen 17 opvarenden om. Een deel van de bemanning wordt gered door andere marineschepen en weet te ontkomen naar Engeland.

*De onthullers van de
plaquette aan boord van de
'Dorus Rijkers':
Zeeschilder Fred Boom en
de Commandant
Zeestrijdkrachten, Vice-
Admiraal René Tas.*

Samenwerking Stichtingen

Na de herdenkingen op 1 oktober 2021 is besloten, te komen tot een samenwerking van de Stichting Gedenkteken Zeemanspot en Nationaal Steunfonds en het Helden Historische Reddingboten Collectief.

Doelgroepen bij de activiteiten van de stichtingen zijn scholieren (HAVO-4 en VWO-5) en jongvolwassenen, die ook betrokken worden bij de herdenkingen.

Herdenken

De verhalen van de Zeemanspot en het NSF als stille achtergrondkrachten in het verzet, zijn welhaast te mooi om waar te zijn en mogelijk is, dat de reden dat deze verhalen zolang in stilzwijgen gehuld zijn gebleven.

Dit stilzwijgen lijkt met een aantal recente publicitaire activiteiten, die zich overigens beperken tot een aantal aspecten met betrekking tot dit omvangrijke thema, doorbroken te zijn.

Met het doorbreken van dit stilzwijgen lijkt de tijd rijp, het verhaal van het de financiering van het Verzet, waarin de Zeemanspot en met name het NSF een centrale rol vervullen, uit de doeken te doen.

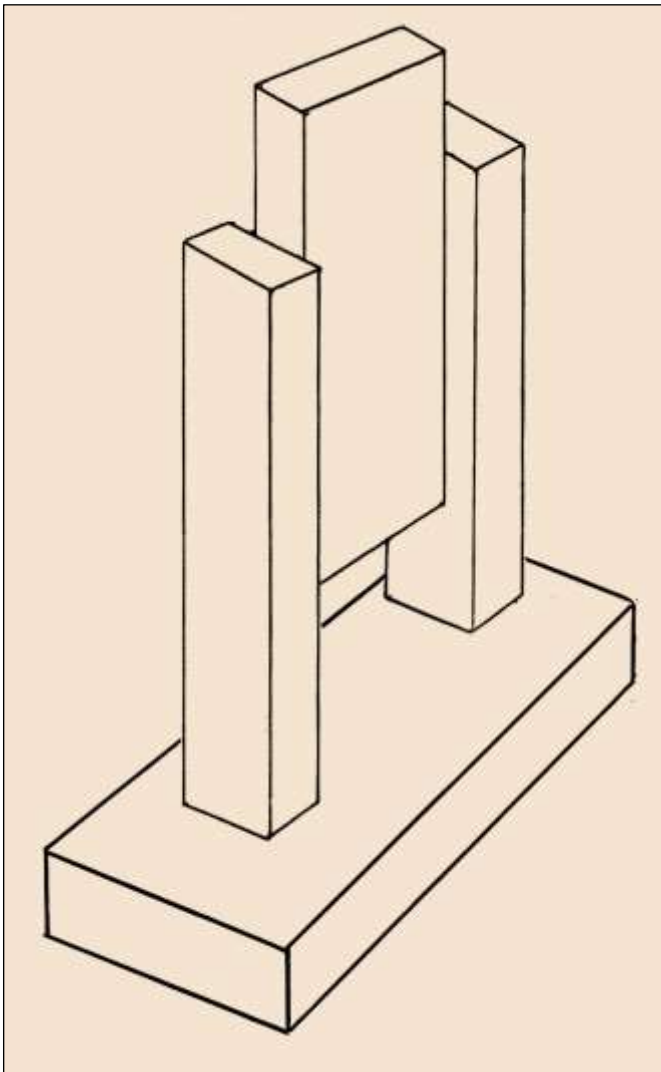
Maar dan wel in zijn volle omvang. Want het is, en dat moge duidelijk zijn, niet 'het verhaal' van één of enkele personen. En zij, die zich hebben verdiept in de geschiedenis van de bezetting en de rol daarin van het Verzet, waaronder ook die van de Zeemanspot en het NSF, weten dat ook.

Het vertellen van deze unieke verhalen is dan ook meer dan de moeite waard, omdat dit het verhaal is van een maatschappelijk verzetsorganisatie ten dienste van en gedragen door mensen uit een onderdrukte samenleving. Een organisatie met vertakkingen in alle geledingen van de samenleving en van het Verzet, waarin bijna 2000 vrouwen en mannen uit alle geledingen van die samenleving, met hart en ziel en gevaar voor hun leven, met elkaar in anonimiteit en stilte hebben samengewerkt voor een hoger doel.

Wat zij met elkaar delen, evenals al die andere vrouwen en mannen die op de een of andere manier actief zijn geweest in het Verzet, is op een inspirerende, korte maar krachtige wijze verwoord in de laatste brief die een verzetsman vlak voor zijn executie aan zijn jongste zoon schrijft:

“Als je in je leven maar één mens hebt kunnen helpen, heb je iets onsterflijks tot stand gebracht. Want over de grenzen van je leven heen blijft dit goede bestaan in degene die je hebt geholpen en diens omgeving; al is jouw naam in die kring allang vergeten.”

Daarom herdenken wij

Voorstel voor Gedenkteken met onderscheidend vermogen...

Omschrijving van het voorstel

Deel van het Gedenkteken boven de sokkel

Bestaande uit 3 componenten:
2 'dragende zijdelen'
en 1 middendeel (plaquettedrager).

Formaat plaquettedragers: 120 x 170 cm.

Materiaal van gedenkteken

Keramisch gestraald Roestvrij Staal.

Materiaal van plaquettes op het middendeel:

Geanodiseerd aluminium (3 mm),
voorzien van UV-bescherming.

Op het middendeel worden (aan twee zijden)
de plaquettes bevestigd.

De teksten van de plaquettes

Het binnenpaneel

Opdat wij niet vergeten...

Op 10 mei 1940 vallen de Duitse troepen ons land binnen. Na hevige weerstand bij een ongelijke strijd en het bombardement van Rotterdam op 14 mei, capituleert ons land op 15 mei 1940.

Bij het uitbreken van de oorlog bevinden zich ca. 800 Nederlandse schepen buitengaats met ca. 6.300 bemanningsleden aan boord.

De bemanningen van deze schepen leveren wereldwijd een belangrijke bijdrage aan de geallieerde strijd tegen het kwaad en betalen daar een zware tol voor. Van de ca. 800 schepen gaan er ruim 400 verloren, waarbij meer dan 3.400 bemanningsleden omkomen.

Door aan het begin van de oorlog de aan de gezinnen van zeevarenden uit te betalen gages te verlagen tot onder de norm van het Maatschappelijk Hulpbetoon, poogt de bezetter Nederlandse zeelieden te bewegen terug te keren naar Nederland en hen op die manier te onttrekken aan de geallieerde strijdmacht. Hierdoor worden deze zeemansgezinnen financieel zwaar getroffen. Al snel ontstaan er initiatieven om de gezinnen financieel te helpen. Vrijwel gelijktijdig ontstaan er hulporganisaties in Eindhoven, Rotterdam en Amsterdam die uitgroeien tot de illegale steunorganisaties 'De Zeemanspot' en Nationaal Steunfonds (NSF) die, tot de bevrijding, steun verlenen aan families van zeevarenden.

De fondsen tellen circa 2.000 medewerkers (veelal koeriersters), waarvan er 84 door de nazi's worden vermoord, waaronder Walraven van Hall en Iman J. van den Bosch, die met kapitein Abraham Filippo, Jaap Buijs, Cees Trapman, Arie Voorwinde, Gijsbert van Hall, Helena Kuipers-Rietberg en Andreas Gelderblom de dragende krachten zijn.

Met deze plaquette gedenken wij alle, tijdens de Tweede Wereldoorlog omgekomen zeevarenden en medewerkers van de illegale steunfondsen.

Het buitenpaneel

Moed, medemenselijkheid
en volharding
vormden de basis
voor hun handelen...

Samen met het Nationaal Koopvaardijmonument De Boeg staat dit gedenkteken hier, ter nagedachtenis aan de omgekomen zeevarenden en de medewerkers van de illegale koopvaardijhulpfondsen tijdens WOII.

Bestuur

Wladimir Dobber, voorzitter
Iman Jacob van den Bosch, secretaris/penningmeester
Jan Karel Bout, Lid
Tjerk Voskuil, Lid

Comité van Aanbeveling

Alexander Rinnooy Kan, voormalig voorzitter VNO-NCW
Karin Orsel, voorzitter Koninklijke Vereniging van Nederlandse Reders (KVNR)
Anthony Burgmans, voormalig CEO Unilever
Anthony Ruys, voormalig CEO Heineken
Matthieu Borsboom, voormalig Commandant Zeestrijdkrachten
Allard Castelein, CEO Havenbedrijf Rotterdam
Jacob Tas, directeur Koninklijke Nederlandse Redding Maatschappij
Eelco Hoekstra, voormalig CEO VOPAK

De Stichting Nederland Maritiem Land (NML)
en de Nederlandse Vereniging van Kapiteins ter Koopvaardij onderschrijven dit initiatief.
De Koninklijke Marine waardeert het initiatief.

Het Helders Historische Reddingboten Collectief werkt nauw samen
met de Stichting Gedenkteken Zeemanspot en Nationaal Steunfonds.

Bronnen:

Walraven van Hall, Premier van het Verzet, Erik Schaap, 2006
Zeemansgezinnen in Bezet Nederland, Jet Spits en Johan van der Wal, 2010
Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog L. de Jong, DI VII, 1974
Het Nationaal Steun Fonds, Mr. P. Sanders, 1960
De Nederlandse koopvaardij in oorlogstijd, Anita van Dissel, Martin Elands, Hylke Faber
en Pieter Stolk, 2014
Frontsoldaat ter koopvaardij, Jacob Haasnoot
Verzetsmuseum, Amsterdam
NIOD
Traces of War

Samenstelling:

Iman Jacob van den Bosch en Wladimir Dobber